ir posesijos ribą. Kieme gausu ūkinių duobių su XVIa. keramika ir kaulais.

Tarp XIV-XVa. sluoksnių nėra griežtos ribos. Šie sluoksniai užima tik puse. 1 ploto ir išsidėstę šiaurės vakarinėje pusėje. Čia būta medinio pastato su medžio tošies hidroizoliacija. Statinio kampai tvirtinti akmenimis. Mediena labai sunykusi. Rasti žalvarinis žvangutis, smeigtukas, antpirštis, rusiško antsmilkinio liekana ir žalvariu puoštos moteriškos kepuraitės liekanos. Atidengus kepuraitės organinė dalis subyrėjo per kelias minutes. Liko karoliukai ir kitos gana sunykusios detalės. Aptikta labai sudūlėjusi sidabrinė moneta. V.Aleksiejūno nuomone, tai arba II arba IV tipo senoji lietuviška moneta.

2 plote tikslinant eklektinia rūsio architektūrines detales, buvo iškastas 2x6 šurfas išvalytos sienos. Užpilde rastos Carinės Rusijos 1897m. kapeikų nominalo, 1915m. 1 kapeikos nominalo moneta ir smulki sudilusi vokiška moneta. Taip pat aptiktas popieriaus pjaustymo mašinos peilis, vokiškos milinės skiautelė, daug gilzių, kelios kulkos.

Po žemės darbų Augustijonų g. 3 nustatyta, kad šioje vietoje gyventa nuo XIVa. Kasant rūsį, visiškai sunaikinta pietvakarinė ploto dalis. Nuo XVI-XVIIa. čia gyventa gana pasiturinčių pirklių, turėjusių ryšius su Rusija. Tai įrodo plombos, monetos, ir kiti radiniai.

Algirdas Varnas

ARCHEOLOGINIAI TYRIMAI VERKIŲ PARKE 1990 IR 1991 M.

Parkas yra Vilniaus miesto šiauriniame pakraštyje, Neries dešinėje kalvotoje terasoje, Verkių istorinio-kultūrinio draustinio teritorijoje. Centrinė parko dalis su vyskupo LMasalskio dvaro pastatais dar vadinama Aukštutiniu parku.

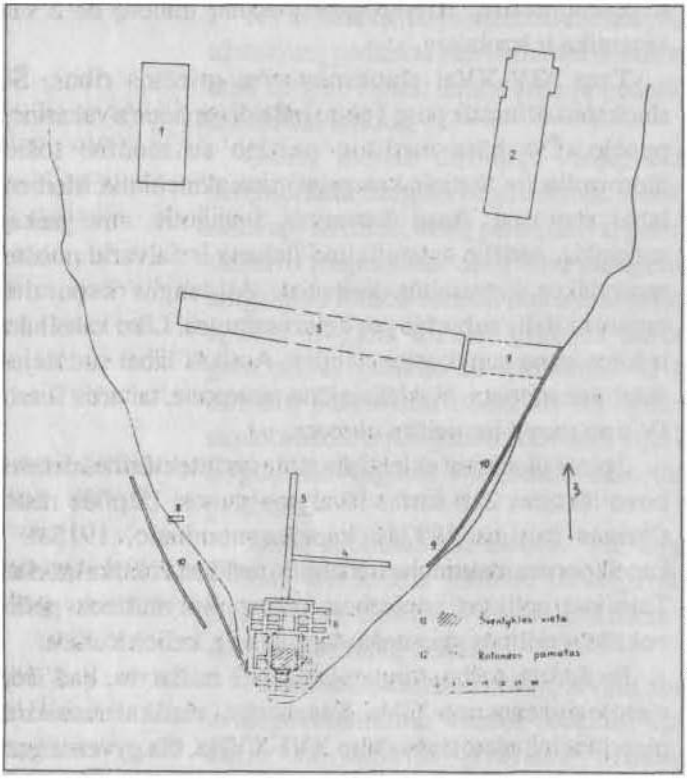

Verkių parko teritorijos tyrimų situacijos planas 1-vakarinė oficina 2-rytinė oficina 3-centriniai rūmai 4-1987m. pjūvis 5-1989m. pjūvis 6-K.Bžostovskio rūmų liekanos 7-XVIa. pab.-XVIIa. pr. pastato liekanos 8-žvalgoma perkasa 9-apžvalgos aikštelė 10-atraminės sienutės

Dabar tai apie 300 m ilgio ir 100 m pločio, šiaurės-pietų kryptimi nusidriekusi kalva. šiauriniame gale išplatėjanti ir pereinanti į gretimas lygumas. Pietinis galas palengva siaurėja, sudarydamas tarsi iškyšulį. Statūs, apie 40 m aukščio šlaitai tankiai apaugą medžiais. Pietrytinėje pašlaitėje prateka Neris, o iš vakarų kalvą juosia bevardis upelis, pietinėje pašlaitėje įtekantis į Nerį. Vietovė čia lygi, ir tik centrinėje kalvos dalyje išliką kažkada supustytos kopos.

Istoriografijoje Verkių pradžia siejama su mitologinio Šventaragio laikais (XIII-XIVa. riba). Pasak padavimo, Verkiuose aro lizde rastas naujagimis, vėliau tapęs kriviu Lizdeika, išaiškinusiu lemtingąjį Vilniaus miestui Gedimino sapną apie geležinį vilką. Interpretuojant padavimą, daroma prielaida, kad Verkiai nuo seno buvo susiję su pagonišku kultu, o po Lietuvos krikšto neatsitiktinai dovanojami Vilniaus vyskupijai. Nuo XVa. pab. čia buvo vyskupų

vasaros rezidencija, kol XVIIIa. antrojoje pusėje Verkiai pereina vyskupo I.Masalskio, o vėliau - kitų didikų nuosavybėn. Labiausiai Verkiai iškilo XVIIIa. antrojoje pusėje, t.y. I.Masalskio laikais. Tada, vadovaujant architektams M.Knakfusui, o vėliau L. Stuokai-Gucevičiui, pastatomi ištaigingi rūmai bei daug kitų pastatų, kurių didžioji dalis išliko iki mūsų dienų. Galbūt todėl tyrinėtojai daugiausia dėmesio ir skyrė šiam Verkių istorijos laikotarpiui, nepelnytai primiršdami ankstesnius laikus.

Ruošiant parko regeneracijos bei istorinio-kultūrinio draustinio ribų projektus, taip pat prireikus ištirti žemės kasimo darbų vietas, 1987m. ir buvo pradėti archeologiniai tyrimai Aukštutiniame parke. Iki tol Verkiuose archeologai dirbo tik 1976m., kada PRPI ekspedicija atliko archeologinę, priežiūrą valant I.Masalskio centrinių rūmų vakarinio galo rūsius bei atkasant dalį pamatų. 1987m. Verkiuose pradėjo dirbti LII archeologinė ekspedicija (vadovas A.Varnas). Tada buvo iškasta 30x1 m dydžio perkasa skersai kalvos, ties apžvalgos aikštele (pav.). Čia aptiktas 1.5-2m storio kultūrins sluoksnis, susidaręs iš supiltinio, ne ankstesnio kaip XVIIa. grunto. Ties apžvalgos aikštele pastato liekanų nerasta.

1988 m. pradėtas tyrinėti kalvos pietinis galas. Per du sezonus buvo padarytas čia esančio apskrito, 13m skersmens ir 2.5m aukščio kalniuko, primenančio pilkapį, pjūvis. Nustatyta, kad kalniukas supiltas XIX a. ant ankstesnių statinių liekanų. Tada kalniukas buvo nukastas ir pradėti atkasinėti po juo esantys mūrai. Tuo tarpu minėtas pjūvis pratęsiamas dar 37m šiaurės kryptimi, t.y. išilgai kalvos, apytikriai ties jos viduriu. Čia aptiktas 1.5-3m storio, ne ankstesnio kaip XVIIa. supiltinio grunto bei statybinių griuvenų sluoksnis.

1990m. buvo baigti šios vietos tyrimai. Iš viso atidengtas 600 m^2 plotas. Nustatyta, kad savo metu Aukštutinio parko kalvos pietinis galas buvo gerokai siauresnis (ypač iš vakarų).

Kalvos viršus buvo 1-1.5m žemiau dabartinio lygio, nuklotas retomis pustomo smėlio kopomis. Tiriamo ploto šiaurės rytinėje dalyje, buvusioje lomelėje tarp kopų, aptikta neolito (?) laikų gyvenvietės pėdsakų - chaotiškai išsidėsčiusių 5-l0cm skersmens stulpaduobių bei kelių židinių liekanų.

Pietvakarinėje ploto dalyje atidengtas 2 m aukščio ir 2.5m ilgio mūro sienos fragmentas. Siena 70cm pločio mūryta iš plytų ir akmenų, jungtų moliu, kuriame matyti pavieniai kalkių trupinėliai. Plytos tamsiai raudonos spalvos, blogai išdegtos, 25-30cm ilgio, 13-15cm pločio ir 6-8cm storio. Akmenys 30x20x2Qcm ir pan. dydžio. Plytos ir akmenys kloti mišriai, nesilaikant vienos tvarkos, gausiai naudojant jungiamąją medžiagą. Apatinėje dalyje siena išplatėjusi, jos apačia nepasiekta. Sienos stovėjo ant to meto kalno pietvakarinio šlaito ir, atrodo, prieš K.Bžostovskio rūmų statybą, t.y. XVIIa. viduryje dar buvo matoma žemės paviršiuje. Preliminariai mūras datuojamas XIIIa. Čia stovėjusio pastato paskirtis nei planas nėra visiškai aiškūs. Spėjame, kad čia gali būti pagoniškos šventyklos pastato liekanos, kurių nedideli fragmentai, be minėto mūro, rasti dar keliose vietose. Kita vertus, čia galėjo būti ir gynybinis statinys, kadangi vietovė tam patogi.

Minėtų mūrų fragmentais ribotame plotelyje aptiktas beformis, 7x5m dydžio molio ir akmenų grindinys. Pietinėje jo dalyje buvo rastos dvi stulpaduobės. Jos apskritos, 35 ir 20cm skersmens, 20cm viena nuo kitos. Gal tai pagoniško dievaičio stovėjimo vietos. Grindinio pietinė pusė padengta 1.5-5cm storio smulkių degėsių bei pelenų sluoksneliu. Vėliau visa tai apipilta 3-5cm storio šviesiai gelsvu smėliu (tokiu pat smėliu pripildyta ir didesnioji stulpaduobė). Manoma, kad minėtas molio ir akmenų grindinys gali būti aukuro vietos padas. Tikriausiai, įvedus krikščionybę, šventykla buvo sugriauta, jos svarbiausia vieta apipilta smėliu, o aukuro akmuo nuritintas į Nerį. Kartu reikia pažymėti, kad spėjamos šventyklos vieta gerokai apardyta

vėlesnių statinių, o tai apsunkino jos tyrimą.

Spėjamos šventyklos centrinę dalį riboja vėlesnio aštuonkampio pastato pamatų liekanos. Šiaurinėje pusėje išliko 8m ilgio mūro fragmentas, tuo tarpu kitur -tik nedideli gabaliukai. Pastatas buvo apie 8m skersmens. Mūras 70cm pločio, mūrytas iš akmenų ir plytų, klotų eilėmis ir jungtų baltu skiediniu. Manoma, kad tai mūrinės koplyčios, statytos XVIa., likučiai. Galimas daiktas, kad prieš tai šioje vietoje stovėjo medinė koplyčia. Prie šios koplyčios buvusio akmeninio grindinio fragmentas rastas už kelių metrų į šiaurės vakarus nuo aštuonkampio pastato.

Vėliau, tikriausiai XVIIa. viduryje, šioje vietoje pradedama statyti bažnyčia. Ji 30m ilgio ir 25m pločio, trinavė, su kolonada priekinėje dalyje, atsuktoje į šiaurę, t.y. į kalvos vidų. Įdomu, kad bažnyčios apsida yra kaip tik ant spėjamos pagoniškos šventyklos vietos. Po bažnyčios vakarine nava buvo rengiamas rūsys. Kadangi rūsys bei išorinė siena buvo statomi jau ant kalvos vakarinio šlaito, pagal visą kalvos pakraštį pastatoma mūrinė atraminė sienutė. Tarpas tarp pastato ir sienutės pripildomas grunto. Tuo būdu kalvos pietinis galas vakarų kryptimi praplečiamas per 6-l0m. Tačiau išmūrijus bažnyčiai pamatus ir jau pradėjus kelti šoninę, rytinę, sieną, neaišku kodėl, statyba buvo nutraukta. Gal statybai sutrukdė Jeruzalės bažnyčios gaisras ar XVIIa. viduryje kilęs karas.

XVIIIa. pačioje pabaigoje pradėtos statyti bažnyčios vietoje vyskupas K.Bžostovskis pastato rūmus-vasaros rezidenciją. Panaudojami beveik visi senojo pastato pamatai, atsisakant tik šoninių sienų, o likusio stačiakampio kampuose primūrijant bokštus-rizalitus. Rūmai buvo mūriniai, trijų aukštų, su kolonada priekinėje dalyje, iš išorės tinkuoti ir baltai dažyti. Pastato centrinėje dalyje buvo 10x8m dydžio stačiakampė salė, prie kurios iš kampų ir glaudėsi minėti bokštai. Bokštuose buvo po vieną nedidelį kambariuką. Pastatas keletą sykių remontuotas bei nežymiai perstatytas.

Atrodo, kad paskutinį šių darbų etapą galima priskirti architektui M.Knakfusui. Pastatas išstovėjo iki I. Masalskio laikų, buvo nugriautas jam pastačius centrinius rūmus ar

kiek vėliau. Kad projektuojant I. Masalskio rūmų ansamblį, K.Bžostovskio rūmai dar stovėjo, rodo tai, kad tie senieji rūmai, tiek ir naujas ansamblis turi tą pačią išilginę ašį. K. Bžostovskio rūmai buvo nugriauti beveik iki pamatų. Pirmojo aukšto sienos tik kai kur išliko iki 0,5m aukščio. Daugelyje vietų išliko buvusių durų bei langų nišų žymės, trijų židinių pamatai, keturkampėmis, 29x29x3,5 cm dydžio molio plytelėmis klotos koridoriaus grindys bei kai kurie išorės dekoro elementai. Visa tai buvo nuklota 0,2-0,5m storio statybinių griuvenų sluoksniu.

Ant šių griuvenų, buvusio pastato centrinėje dalyje, pastatomas apskritas 11,5m skersmens statinys, rašytiniose šaltiniuose žinomas bažnytėlės ar šventyklos pavadinimu, Vėliau jis perstatomas į rotondą, matomą vienoje iš XIXa. vidurio litografijų. XIXa. pabaigoje ar XXa. pradžioje rotonda nugriaunama, vieta sulyginama ir užpilama žemėmis. Netrukus, tikriausiai todėl, kad suaugo medžiai ant šlaitų, šioje vietoje supilamas kalniukas, nuo kurio galima būtų pasigrožėti vaizdingu Nėries slėniu.

Aprašomojoje vietoje ankstyvasis kultūrinis sluoksnis gerokai apnaikintas, kasant pamatams duobes, ir iš likučių sunku sudaryti ištisinį pjūvį. Neolito sluoksnis atidengtas apytikriai 1,8m gylyje. Virš jo buvo apie 0,5m storio pilkšvo, tikriausiai supustyto smėlio sluoksnis. Ant jo - apie 0,3m storio permaišytos juodos degėsingos žemės sluoksnis. Remiantis rastaja keramika, jis datuojamas XV-XVIa., nors jame aptikta ir keletas šukelių, kurias galima priskirti tūkstantmečio pradžiai. Šio sluoksnio viršutinė dalis daug kur apnaikinta XVIIa. statybų. Radiniai negausūs, vien tik pavienės žiestų puodų šukelės. Minėtame statybinių griuvenų sluoksnyje radinių taip pat buvo nedaug, kadangi pastatas buvo griaunamas ir viskas, kas geresnio, išrenkama. Jie

priskiriami XVII-XVIIIa., dalis jų ir XIXa.

Kalvos vakariniame šone buvo iškasta 5x2m dydžio žvalgomoji perkasa. 1,5m gylyje aptikta šiaurės pietų kryptimi besitęsiančio mūro fragmentas. Mūras 1,2m pločio, mūrytas iš plytų bei akmenų, jungtų kalkių skiediniu. Jis prelimenariai datuojamas XVI-XVIIa., jo paskirtis neaiški. Atidžiai apžiūrėjus kalno vakarinį šlaitą, už minėto mūro aptikta dar viena apie 30 m ilgio atraminė sienutė. Ji skirta praplėsti kalno viršų vakarų kryptimi, taip pat sustiprinti šlaitui ties minėtu pastatu.// 1991 m. tyrimai vyko plote, esančiame į rytus nuo buvusių I.Masalskio centrinių rūmų. Jų metu atidengtas 150 m^2 plotas. Lokalizuotas minėtų rūmų šiaurės rytinis kampas, ir nustatyta, kad mūro perstatymo darbai priskirtini architektui L.Stuokai- Gucevičiui. Į rytus greta centrinių rūmų, aptiktos iki tol nežinomo XVIa. pab.-XVIIa. pr. pastato liekanos. Pastatas mūrinis, stačiakampis,25x l0m dydžio, su rūsiais, orientuotas vakarų rytų kryptimi. Jo vakariniame gale yra 2,5m pločio ūkinės paskirties patalpa (čia aptiktos plytų grindys ir židinio liekanos), apimanti visą galą. Likusią pastato dalį sudaro viena didelė salė. Rytinė fasado siena kartu yra ir kalno Šlaito atraminė sienutė, kuri tęsiasi iki apžvalgos aikštelės, tiksliau apžvalgos aikštelės pamatas yra pastatytas ant šios sienutės. Pastato išliką tik pamatinė (rūsio) dalis, išskyrus šiaurės vakarinį kampą, kur rasta minėto židinio liekanų. Pastatas keletą kartų buvo remontuotas, atliekant dalinius perstatymus. Manoma, kad vieną iš jų galima priskirti vyskupui E.Valavičiui. Galina galvoti, kad jau XVIa. pab.-XVIIa. pr. Verkiuose buvo ištisas architektūrinis ansamblis, kurį sudarė minėti rūmai kalno rytiniame pakraštyje, nežinomo plano pastatas kalno priešingoje pusėje (jo fragmentas aptiktas žvalgomojoje perkasoje) ir aštuonkampė mūrinė koplyčia kalvos pietiniame gale.

Be to, ekspedicijos metu buvo padarytos pailgos kalvelės (spėjamos bažnyčios vietos), esančios apie 70 m į šiaurę nuo

rytinės oficinos, skersinis pjūvis. Nustatyta, kad kalvelė susidarė iš smėlio kopos, iš dalies ją apkasus. Pjūvyje aptikta vienas apardytas bei trijų suardytų kapų liekanos. Remiantis radiniais, kapai datuojami XVIa.

1990-1991 m. parko šiaurinėje dalyje buvo atliekama įvairių žemės kasimo darbų archeologinė priežiūra. Jų metu plote į rytus nuo Mažųjų rūmų aptiktas permaišytos (dirbamos), 40 cm storio juodos žemės sluoksnis, kurį, remiantis negausia keramika bei statybinėmis griuvenomis, galima priskirti XVIII (XVII?)- XIXa. Už 32m į rytus nuo pastato, po juodos žemės sluoksniu, aptiktas pavienio 4-5m. amžiaus vaiko kapelis. Įkapių nerasta, tačiau, sprendžiant iš gerai išlikusių griaučių, tai nėra senas kapas. Taip pat neatrodo, kad šioje vietoje būtų senkapiai, kadangi, be šio kapo, daugiau nieko, kas rodytų čia buvus senkapius, neaptikta.

Panašus kultūrinis sluoksnis buvo beveik visoje parko dalyje. 20m į rytus nuo arklidžių pastato rytinio korpuso pietinio galo aptikta neaiškios paskirties (šiukšlių dėžės ar šiltnamio?) mūrinio statinio, datuojamo XVIII-XIXa., fragmentas. Arklidžių pastato pietiniame gale rasta dviejų mūrų, apie 1m pločio ir 0,5m aukščio kiekvienas, fragmentų. Mūrai kloti ant nejudinto smėlio, viršutinė jų dalis nuardyta. Sprendžiant iš to, kad akmenys ir plytos mūre jungti molio su kalkėmis mišiniu (iš pažiūros labai primenančiu rastąjį spėjamos pagoniškos šventyklos vietoje), šie fragmentai priskiriami XV(XIV)-XVIa.

Mūro liekanų aptikta ir Aukštutinio parko šiaurės vakarinėje pašlaitėje, t.y. prie stalių dirbtuvių tvenkinio vakariniame krante. Čia rasti keturių mūro sienų, besidriekiančių vakarų- rytų kryptimi, fragmentai. Trijose iš jų plytos jungtos moliu. Manoma, kad čia būta kažkokių ūkinės-techninės paskirties statinių, statytų XIXa.

Be to, sužinota, kad kalnelyje, esančiame Žaliųjų ežerų gatvės šiaurinėje pusėje, tvenkinio rytiniame krante (ties

dabartine kalve), esama senkapių, kurių didžioji dalis sunaikinta tiesiant minėtą gatvę. 1990m. vaikai suardė keletą kapų. Apžiūrėjus nustatyta, kad mirusieji laidoti aukštielninki, ištiestomis rankomis ir kojomis (?), galvomis orientuoti į vakarus-šiaurės vakarus. Jokių radinių neaptikta. Atrodo, kad tai XVIII-XIXa. kapai.

Gintautas Zabiela

ARCHEOLOGINIAI KASINĖJIMAI ANYKŠČIUOSE 1991 M.

Anykščiai rašytiniuose šaltiniuose minimi nuo XV a. vidurio, tačiau iki pastarojo laiko senamiestyje žemės kasimo darbai buvo vykdomi be jokių archeologinių tyrinėjimų. Tik 1990 m. PRPI (vad. L.Dzikas) įvairiose senamiesčio vietose iškasė 80 šurfų, rado įvairius XV-XX a. kultūrinius sluoksnius. Šių tyrinėjimų, istorinių duomenų ir aplinkos žvalgymo rezultatas - nustatytos Anykščių senamiesčio kultūrinio sluoksnio ribos. Archeologiškai vertingi sluoksniai yra centrinėje miesto dalyje, kurią iš vakarų riboja Šventosios upė, iš šiaurės - J.Jablonskio, Parko gatvės, iš rytų- Pergalės g. ir gamyklos "Anykščių vynas" teritorijos rytinis pakraštys, iš pietų Leliūnų, Šaltinio, K.Būgos gatvės. Tokiu būdu senamiesčio kultūrinis sluoksnis užima apie 30 ha plotą, iš kurio jau apie pusę sunaikinta statant pastatus ir kasant tranšėjas komunikacijoms.

Pirmieji platesni Anykščių senamiesčio archeologiniai kasinėjimai prasidėjo nuo vietos A.Baranausko paminklui ištyrimo. Paminklą numatoma statyti tuščioje senamiesčio teritorijoje, į rytus nuo Anykščių bažnyčios, tarp J.Biliūno ir Vilniaus gatvių. Čia ištirtas 100 m^2 dydžio plotas. Apie 25 % tyrinėtos teritorijos suardyta XX a. įvairių duobių ir perkasimų, kuriuose beveik nebuvo archeologinės medžiagos. Likusiame plote tamsiai pilko kultūrinio